

• RECENZIE A ANOTÁCIE •

MATÚŠ ONDREJKA

Ústav politických vied SAV, v. v. i., Bratislava, Slovenská republika

HAUSER, M. (ed.): Pražské jaro. Logika nového světa. Od reforem k revoluci. Praha: Filosofia, 2022, 314 s., ISBN 978-80-7007-727-6

HAUSER, M. (ed.): Prague spring. Logic of the new world. From reform to revolutions. Praha: Filosofia, 2022, 314 p., ISBN 978-80-7007-727-6

Kniha „Pražská jar. Logika nového sveta“ s podtitulom „od reforiem k revolúcií“ je spoločným príspevkom k problematike od Michaela Hausera, Petra Kužela, Jana Kobera, Ondřeja Lánského a Josepha Grima Feinberga.¹ Práca si kladie za cieľ ponúknuť alternatívu k mainstreamovo presadzovanému názoru, že Pražská jar bola snahou o návrat k liberálnemu kapitalizmu.

Tento cieľ predkladá Michael Hauser v prológu, pričom Pražskú jar chápe, ako prechod od homogenity politiky, nazerania na svet a spoločnosť k heterogenite a otvorenosti vládnucej špičky názorom expertov a samotnej spoločnosti. Očistením Pražskej jari od interpretácií minulosti – najmä ponovembrového obdobia –, ktoré boli často produktom požiadaviek praktickej politiky, chcú rehabilitovať Pražskú jar ako reálne hnutie, ktorého idey môžu byť prínosom aj pre dnešnú spoločnosť. V istom zmysle nadväzujú na Badiouovu myšlienku tzv. «komunistickej hypotézy» (pre naše potreby môžeme nahradiť „hypotézou Pražskej jari“), ktorá nie je mŕtva, ale je obalená nánosom dejinnej dezinterpretácie, ktorú treba citlivo odstrániť pre utvorenie možnosti nazeráť na „hypotézu“ v jej pôvodnom význame. Michael Hauser v prvej kapitole poskytuje filozofické zamyslenie sa nad parížskym májom, ako zrkadlom Pražskej jari. Na tieto dve udalosti nahliada prostredníctvom filozofie Alaina Badioua a Jacquesa Rancièrea. Hlavným motivátorom hnutia „parížskeho mája“ podľa Badioua bolo „strhnutie stien a bariér“ (s. 31) medzi ľavicovými pozíciami. Cieľom bola komunistickej spoločnosť bez sociálnych tried a spoločenskej hierarchie, kde by sa uskutočnila mnohosť hodnôt, životných cieľov a pracovných možností (s. 31). Požiadavka najmä zo strany revolučnej komunistickej mládeže však bola ďalekosiahlejšia. Chceli zmenu systému a nastolenie socialistickej demokracie nie len zlepšenie ekonomickým podmienok jed-

¹ Michael Hauser, okrem úlohy editora, prispel prológom s názvom „Druhý život Pražskej jari“ a prvou kapitolou s názvom „Cesta Pražskej jari od reforiem k revolúcií. Rancièreovo poňatie politiky a dynamika pražskej jari“ Petr Kužel sa venuje téme „Pražská jar: Boj o rady pracujúcich, spoločenskú samosprávu a ekonomickú demokraciu“. Jan Kober rozoberá problematiku „Inovácia právneho myslenia a snahy o reformy socializmu v Československu šesťdesiatych rokov“. Príspevok Ondřeja Lánského je tematizovaný, ako: „Experti v službách politiky: Vplyv politickej vedy a sociológie na akčný program KSČ“. Knihu zakončuje epilóg „November 1989. Víťazstvo pravdy a porážka filozofie“ od Josepha Grima Feinberga.

notlivcov v rámci kapitalizmu. Hauser poukazuje na Rancièreove teórie o štátnych štruktúrach a konkrétnom policajnom poriadku, ktorý rozdeľuje spoločnosť na „A) ľudí ktorým je pridelené miesto a úloha, B) tých, ktorí sa na tomto mieste a úlohe nepodieľajú“ (s. 37). Uvedené úzko súvisí s pojmom subjektívácie, keď sa subjekty začnú chápať ako ony samé v tejto distribúcii miest v rámci zákona a vyčleňovať sa svojím konaním, myslením a hovorením z oblasti policajného poriadku. Vznikajú tu rôzne myšlienkové tábory, ktorým nastolená možnosť diskurzu a zrušenia prísne determinovaného myslenia v rámci nastoleného naratívu umožňuje nahliadať na skutočnosť novým pohľadom. Takáto heterogenita je dostatočne otvorená na to, aby prijímal odlišné stanoviská, diskutovala o nich a obohacovala sa z tejto rozdielnosti. Z tohto vzniká napríklad revolučné hnutie, ktoré je živé tak dlho, kým vytvára opozíciu (zo subjektívovaných subjektov) voči policajnému poriadku a častým opakovaním a uvádzaním do praxe – v rámci možností a často aj s vystúpením z determinácie týmto poriadkom – nastoľuje vlastné požiadavky ako samotný policajný poriadok, resp. nahradzuje jeden poriadok iným. Tento poriadok alebo novú myšlienku, ktorá je prijatá, treba stále opakovať, resp. uzákoniť a tak ju držať pri živote. Myšlienkou, ktorá nás podľa autora môže priviesť k vysvetleniu, je, že strana sa pokúsila oživiť „zakladajúcu myšlienku“, v tomto prípade myšlienku VOSR. Takýto návrat nastal aj v roku 1968. Dubčekove názory a myšlienku možno chápať ako návrat k Leninovmu mysleniu v otázke vzťahu úlohy strany a masového hnutia. Strana má konať na základe požiadaviek ľudu, nie proti nim (s. 54). Uvedené myšlienky sa nesú ako červená niť celou knihou. V intenciách uvedeného možno vidieť rámec spoločenskej dynamiky Pražskej jari.

Ďalšie skúmanie odhaľuje jednotlivé problémy tohto hnutia. Cieľom Petra Kužela je poukázať na boj o rady pracujúcich, spoločenskú samosprávu a ekonomickú demokraciu. Autor taktiež zastáva názor, že Pražská jar nebola snahou o nastolenie liberálnej demokracie, ale jej vízia smerovala k jej prekonaniu a nastoleniu demokratického socializmu. Poukazuje na nálady spoločnosti, ktoré neverili v revolučnú premenu spoločnosti vzhľadom na udalosti v Maďarsku v roku 1956, pričom ľudia pochopili, že zmena je možná len reformou a dosadením liberálnejších a pokrokových politikov do vedenia (s. 79). Poukazuje tiež na mnohé skutočnosti, ktoré viedli k celospoločenskej kríze a nakoniec až k udalostiam roku 1968. Štát už nemal byť centrálny plánovač výroby. Mal byť hlavným objednávateľom, a nie hlavným plánovačom. Podniky samé si mohli rozhodnúť, či prijmú objednávku a za akých podmienok atď. Strategické podniky ako energetika, verejná doprava, železnice, sociálne služby mali zostať pod kontrolou štátu. Z takejto hospodárskej reformy a oslabenia pozície štátu by však nutne vyplynuli ďalšie diskusie ohľadom demokratizácie systému ako takého a politiky. V tomto smere sa strana rozštiepila na dve línie: 1) zástancovia decentralizácie, 2) zástancovia centralizácie a plánovania štátom. Autor tiež poukazuje na základné diskurzy a prístupy k ekonomickej reforme. Uvádza štyri základné diskurzy (jeden konzervatívny a tri emancipačné), kde išlo o otázku toho, aký charakter majú mať rady pracujúcich (poradný orgán, priama moc atď.) Taktiež rozoberá diskusie medzi týmito prúdmi, kde sa napríklad riešila problematika prevládnutia manažérskeho riadenia podnikov a hospodárstva, pričom uvádza časté argumenty členov strany, ktorí sa obávajú nahradenia jednej vládnucej elity druhou – manažérskou elitou. Poukazuje na to, že impulz vytvorenia rád pracujúcich pochádzal od strany, pričom sa počítalo s obmedzeným počtom rád. Vývoj však vyústil do masového vytvárania rád robotníkmi.

Jan Kober vo svojom príspevku rozoberá vývoj právneho myslenia v Československu 60. rokov. Rovnako ako boj o rady pracujúcich, aj zmena právneho myslenia vychádzala z podnetu KSČ, následne sa skúmanie práva odčlenilo od straníckej politiky a v istom okamihu táto heterogenita prerástla pôvodný rámec a začala spätne pôsobiť na samotné mocenské centrum. Druhou skúmanou tézou je výrok Vladimíra Kusína, ktorý hovorí, že „československá právna veda šesťdesiatych rokov vlastne nevytvorila nič svetovo hodnotné, resp. podstatné“ (s. 150). Kober poukazuje na vývoj právnickej profesie a práva ako takého, keď strana v po roku 1948 potrebovala „svojich“ ľudí v „práve“, čo bolo impulzom pre vytvorenie možností pre pracujúcu triedu, aby mohla študovať právo. Táto možnosť bola ponúknutá aj ženám, čo dovtedy nebolo bežné. Rozoberá tiež postavenie právnej vedy v spoločnosti. V 50. rokoch bola právna veda chápaná ako odsúdená k nepotrebnosti a zavrnutiu, pričom smer vývoja sa radikálne zmenil v 60. rokoch, keď sa jej začala pripisovať úloha prípravy prechodu ku komunistickej spoločnosti. Ako výsledok tejto zmeny možno označiť tri novovzniknuté kabinety ČSAV v oblasti práva. Samospráva v právnej oblasti podľa Kobera zahŕňa štyri oblasti: 1) prehĺbenie participácie v navyknutých (tradičných) rámcoch, kam patria predovšetkým témy volieb a odvolávania zástupcov spoločnosti, ich nominácia a ich spätné väzby s volebným okrskom, vrátane snahy o znovunaplnenie formálneho volebného divadla reálnym obsahom, 2) rozšírenie navyknutých foriem participácie do nových oblastí – napr. voľby sudcov, 3) vytváranie občianskych útvarov preberajúcich niektoré jednoduchšie funkcie štátu alebo napomáhajúcich aktivitou zdola – vznik miestnych ľudových súdov; v širšom zmysle tiež niektoré funkcie odborov, 4) vytváranie robotníckej samosprávy (rady pracujúcich) ako jednej z kľúčových reforiem neskorých 60. rokov (s. 180 – 181). Za dôležité tendencie vývoja práva autor považuje: 1. odstránenie smerovania k beztriednej spoločnosti a nahradenie za smerovanie k spoločnosti bez antagonistických tried, 2. oslabovanie názoru o nezávislom a atomizovanom socialistickom štáte. Hovorilo sa skôr o prepojenosti, avšak samostatnosti a špecifickosti ČSSR, 3. nový prístup k problematike ľudských práv, 4. technokratická tendencia, resp. snaha o nahradenie politikov, odborníkmi z oblasti právnej vedy. Odpoveď na druhú skúmanú tézu ohľadom Kusínovej negácie prínosu 60. rokov k svetovému právu Kober považuje za nepravdivú, pričom vidí dve prínosné právne oblasti: rady pracujúcich a myšlienku alternatívneho systému práva (s. 213).

Príspevok Ondřeja Lánského sa zaoberá pôsobením expertov v službách politiky, konkrétne politickej vedy a sociológie na akčný program KSČ. Poukazuje na to, že vplyv expertov na obdobie Pražskej jari je nespochybniteľný. Rovnako dnes môžeme tvrdiť, že sme v krízovom období a bude nutné sa s krízou nejako vyrovnáť a vyriešiť ju. Jeden z možných scenárov je, že budeme potrebovať expertov. Problém je súčasná nedôvera voči expertom nastolená postmodernizmom a dekonštrukciou (s. 221 – 222). Nadväzuje na hlavnú hypotézu knihy o heterogénnej dynamike a skúma tento fakt v sfére vplyvu expertov v službách politiky. Je tu zjavný vplyv politiky v zmysle vytvorenia možnosti vzniku expertných tímov. Následne nastáva vznik a samotný výskum expertných tímov. Na podklade uvedeného dochádza k rozprúdeniu verejných debát a spätnému prechodu výsledkov debát a výskumov expertných tímov späť do politiky. Jedným zo základných podmieňujúcich faktorov zmeny je príchod generácie, ktorá dospievala a politicky sa formovala počas druhej svetovej vojny. Táto odmietala byrokratické riadenie spoločnosti a silné autoritárstvo povojnovej politiky (s. 225). Machoninov tím a konkrétne štúdia

Lubomíra Brokla s názvom „štúdia analýzy moci“ sa zaoberala tým, či skutočne vládne pracujúca trieda. Jeho štúdia celkovo naznačuje, že na moci sa podieľali najmä nemanuálne pracujúci ľudia. Robotníci a roľníci v mocenskom aparáte väčšinou neboli zahrnutí. K tomu dodáva, že vstup do mocenskej elity ako najvyššieho riadenia strany a štátu nebol jednoduchý, neudial sa na základe majetku a ani zásluh, ale na základe kádrového posudku. Samotná strana fungovala až kastovým systémom, keď neradi prijímali nových členov do najvyšších kruhov. Možno povedať, že to bola uzavretá elitná spoločnosť. Československá spoločnosť aj týmto pripomínala priemyselnú spoločnosť západného typu, z čoho vyplýva, že politická realita a politická ideológia boli v ostrom protiklade. Vzhľadom na uvedené možno uzavrieť, že na Pražskú jar môžeme nazerať ako na obdobie, keď u istej časti intelektuálov aj politikov prišlo k oslobodeniu myslenia a prijatiu niektorých západných myšlienok ako teórie elit a pluralizmu prostredníctvom sociológie a politológie a uplatneniu týchto myšlienok na tunajšie prostredie. Vo väčšom meradle možno hovoriť o snahe Československa oslobodiť sa od sovietskej imperiálnej politiky a určovať smer československého socializmu vlastnou cestou.

Epilóg knihy je dielom Josepha Grima Feinberga, ktorý poukazuje na spoločné, resp. rozdielne body rokov 1968 a 1989. Rok 1968 sa vyznačuje reformami zhora, ktoré podnietili revolučné pohyby zdola. Tieto boli násilne porazené a zanechali trpkú príchuť porážky. Nastala normalizácia a s ňou snaha vládnucej strany potlačiť idey tohto hnutia. Disidenti zastávali názor, že reformný proces roku 1968 je „zastaraný model a jeho porážka len dokázala, že nikdy nemal a nemohol mať šancu na úspech“ (s. 249). Rok 1989 bola revolúcia vykonaná zdola, ktorá vyústila do reforiem vykonaných „hore“ väčšinou bez konzultácie s aktérmi revolúcie. Revolúcia uspela a jej hodnotenie sa stáva ťažšie, nakoľko sa na ňu pozeráme cez prizmu jej samej, resp. systému, ktorý nastolila (s. 249). Kritik revolúcie podľa autora stojí pred tromi možnosťami. Buď môže odmietnuť všetky idey revolúcie, alebo ich môže prijať a byť apologetom a obhajcom čistoty týchto myšlienok. Medzi nimi je tretia pozícia, kriticky si privlastňujúca odkaz revolúcie a zároveň rozumie vnútorným rozporom, ktoré mu prepožičali antirevolučný význam v porevolučnej súčasnosti. Disidenti a chartisti pred rokom 1989 zastávali názor, že si treba udržovať odstup a nadhľad od štátu a politiky, avšak po roku 1989 sa z nich stali apologeti nového systému. Jeden jediný správny názor nahradil druhý jediný správny názor. To sa prejavilo napríklad vysmievaním sa a ignoranciou názorov ľavicových disidentov, čo dnes poznáme, ako cancel culture. Je tu nápadná jemná paralela s režimom, proti ktorému títo noví revolucionári bojovali (s. 253 – 254). Vznik disentu možno datovať do obdobia po úpadku Pražskej jari, keď mnohí reformátori stratili vieru v možnosť reformy. Reformy prišli na rad s nástupom Gorbačova – na Západe v podobe eurokomunizmu. Vo východnom bloku: v Poľsku a Maďarsku ako ekonomické reformy, v Československu ako disent. Demokraticky socializmus mal však slabý hlas a bol prehlušený inými prístupmi. Disidenti nezačali vypracovávať svoj plán, ako zmeniť spoločnosť, ale sa utiahli do undergroundu tzv. ostrovčekov slobody (s. 257 – 258). Autor poukazuje na to, že miesto revolúcie sa presunulo zo spoločnosti na každého jednotlivca. Disidenti prijali politické videnie sveta a jeho členenie na priateľa a nepriateľa. Oni boli tí dobrí a strana a masy boli zlí. Možno povedať, že rozčlenili svet na čierny a biely, kde čierne bolo všetko, čo bolo ľavicové. Hobsbawm spätne túto revolúciu opísal vo svojom článku z roku 1990 z hľadiska jej cieľov ako revolúciu, ktorej ide len o dobehnutie Západu. Spätný pohľad to potvrdzuje napriek

tomu, že vízie – aj Havlove – boli oveľa širšie. Chceli liberálne definované práva občanov, ale aj transformáciu politických a medziľudských vzťahov, nové podoby kolektívneho rozhodovania a ekonomickej samosprávy. Začal prevládať názor, že Československo stratilo 40 rokov, a to, čo sa udialo, bola len zlá výhybka a treba sa vrátiť späť. Odpor voči plánovaniu vyvolal odpor voči akejkolvek veľkolepej vízii, čo sa prenieslo aj do odporu plánovať usporiadanie a smerovanie novej spoločnosti. Existenciálna transformácia sa presunula do vnútorného bytia každého jednotlivca a mohla tam zostať dovtedy, kým sa zachovalo aspoň minimum formálnej občianskej slobody. Nedostatky v demokratickej praxi a chyby sa ľahšie hľadali v abstraktnej moralite jednotlivcov, ako v konkrétnej sociálnej inštitúcii.

Recenzovaná publikácia je aktuálnym príspevkom do problematiky Pražskej jari ako významnej dejinnej udalosti českého a slovenského národa. Prináša zaujímavú komparáciu s udalosťami parížskeho mája. Za nový a prínosný možno považovať aj pokus o nazeranie na Pražskú jar prostredníctvom Rancièrovej filozofie. Ako však mnohé názory autorov dokazujú, Pražská jar, jej ideový prínos a posolstvo nie sú obmedzené len na rámec týchto dvoch krajín, ale ho ďaleko presahujú a môžu byť inšpiráciou aj ostatným krajinám. Knihu možno odporučiť vedeckým pracovníkom, študentom, ale aj laickej verejnosti so záujmom o historické udalosti v Československu.